

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Sportirányítás, sportpolitika és sportdiplomácia Magyarországon a második világháború után, különös tekintettel az OTSH szervezettörténetére

Debreczeni Márk

Témavezető: Dr. habil. Barta Róbert PhD.

DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2021

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A magyar és egyetemes történelmet tekintve a sporttörténelem, különösen az olimpiák nagyon népszerű és sokat kutatott téma, sokan foglalkoztak ezzel a kérdéskörrel, sokféle megközelítésből. Különösen a két bojkottált olimpia, az 1980-as és 1984-es játékok kapcsán bőven jelentek meg itthon és külföldön is tanulmányok, szakkönyvek, cikkek, visszaemlékezések. Olyan eseményekről beszélünk, amelyekre a globális politika és a világban jelen levő konfliktusok is kihatottak, így a sport és a politika egymástól elválaszthatatlanná váltak egymástól. Kutatásaim és a disszertációm is főként az 1973-1986-ig terjedő évekre koncentrált, amely az Országos Testnevelési és Sporthivatal fennállásának időszaka. Ekkoriban ez a szervezet volt a legfőbb sportirányításért felelős egység, a Magyar Olimpiai Bizottsággal karöltve. A disszertáció megírásához szükséges kutatások elkezdésekor célt volt, hogy egy komplex intézménytörténetet tárjak fel és írjak meg, a levéltári anyag teljes átvizsgálásával, valamint a szakirodalom és személyes interjúk, memoárok bevonásával. A magyar államszocialista rendszer egésze egy összetett és bonyolult bürokratikus szisztéma, ez az állítás teljes mértékben igaz a sportirányításra és sportvezetésre is. A kutatások kezdetétől feltűnő volt, hogy az OTSH egy összetett, komplex szervezet, mely az 1973-as átszervezés után direkt módon felelt a teljes magyarországi sportélet irányításáért. Teljes centralizáció és tervezdélkodás jellemezte a korszak magyar sportját, ahol a pártutasításoknak kulcsszerepe volt minden döntési mechanizmusban. Legyen szó egyszerű sportolói vagy edzői klubváltásról, külföldi munkavállalásról vagy utazásról, szerződéses vagy tanulmányi juttatásokról, lakás és gépkocsi kérdésekről, mindenről az OTSH, és azon keresztül az MSZMP, a pártállam döntött. Előre kiválasztott szempontok és témakörök alapján igyekszem bepillantást engedni a legfontosabb ügyekkel kapcsolatos döntési mechanizmusokba és folyamatokba.

Az általam vizsgált korszaknak sporttörténelmi szempontból az olimpiák képezik a legfontosabb részét. Már az 1976-os montreali olimpia is a politikai bojkottoktól volt hangos, de a hidegháborús szuperhatalmi szembenállás legnagyobb kulturális megnyilvánulása az 1980-as és 1984-es események voltak. A hidegháború időszaka teljes szembenállást jelentett a keleti és nyugati tömb országai, elsősorban az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Ez a szembenállás minden fronton érződött, de a politikai, társadalmi, gazdasági és katonai szembenálláson túl a kultúra sem maradt ki. Ennek egyik fontos vetülete volt a sport területén megfigyelhető szembenállás, melynek kicsúcsosodása a moszkvai és a Los Angeles-i játékok voltak. Még az 1988-as szöuli olimpia sem úszta meg bojkott nélkül, de a veszélyek ellenére az olimpiai mozgalom túlélte a politikai csatározásokat. A kis hidegháború időszaka alatti

versengésnek, amely a sportot jellemezte, hosszú távú következményei lettek az egész olimpiai mozgalomra, így a magyar sportéletre nézve is.

2. Az alkalmazott módszerek vázolósa

Dolgozatomban először a legfontosabb szempont, hogy én az 1945 utáni magyar sportirányítást az OTSH-ra és a magyar olimpiai mozgalomra kihegyezve szeretném konkrét mélyfúrással bemutatni. Nem szeretnék 1945 utáni magyar sporttörténetet írni, nem célom egy új, köztörténeti munka megalkotása. Fontos, hogy nem olimpiatörténetet szeretnék írni, a magyar szereplés szempontból prezentálva, ezt korábban már sokan megtették. Műfajilag egyrészt intézménytörténetet szerettem volna írni, amelyben bemutatom az 1945 utáni magyarországi sportirányítást, különös tekintettel az OTSH-ra. Ezen belül is a döntéshozatali mechanizmusokat, a sportirányítás alapelveinek változtatásait, módosításait és modellváltásait vizsgáltam, a személyi állománnyal és a döntéshozókkal. A vizsgálat tárgyán belül megkülönböztetett figyelemmel fókuszáltam az olimpiákra, mint legfontosabb sporttörténelmi eseményekre, és politikai csataterekre. Ahhoz, hogy a téma bemutatása megfelelő keretet kapjon, természetesen szükség volt köztörténeti, sporttörténeti, állambiztonsági elemek bevonására is, de nem ezek voltak a fő szempontjaim a disszertáció megírásakor. Ezzel a szemponttal kapcsolatban az első hipotézisem az, hogy az OTSH legfontosabb feladatköréiként az olimpiai élsport és a nemzetközi sportpolitikai kihívások folyamatosan jelen vannak. A tömegsport, és a sportpropaganda kézben tartása pedig bár szintén az OTSH és a MOB legfontosabb feladatköreinek egyikét képezték, kevésbé kapott hangsúlyt 1973 és 1986 között.

Másodszor nagyon fontos kiemelni, hogy az Országos Testnevelési és Sporthivatalról nem született korábban átfogó, intézménytörténeti vagy szervezettörténeti munka. Az olimpiákkal kapcsolatban sokszor említik az intézményt más írások, de nem foglalkoztak külön munkákban a sportvezetőkkel sem. Nem történtek részletesebb életrajzi kutatások, inkább az állambiztonsági vonalat vonták be a sportdiplomácia területén végzett kutatások során. Főképp az olimpiatörténettel kapcsolatos kutatások során sokan felhasználták az OTSH iratanyagát és az elnöki, elnökhelyettesi ülések jegyzőkönyveit, de rendszerező jellegű írást még nem publikáltak ebben a témában. Habár az én munkám sem egy teljesen megírt OTSH történet, fontosnak tartottam, hogy az intézménytörténeti szempontok figyelembe vételével megalkossak egy OTSH szervezettörténetet, amely a dolgozatom első fő fejezetében megtalálható. Úgy vélem, a téma újszerűsége leginkább ebben rejlik, hiszen ez a munka részben egy OTSH intézmény és szervezettörténet, amely sportirányítási és sportdiplomácia mélyfúrásokra épül, és elsősorban a személyi döntéshozatalra és a döntéshozatali mechanizmusok bemutatására van

kiélezve. Fontos, hogy nem kizárólag egy OTSH intézménytörténetet kívánok leírni, hanem ezt a korszakot be szeretném illeszteni egy 1945 utáni magyar sportirányítási intézménytörténetbe is. Intézménytörténeti szempontból fontosnak tartottam rekonstruálni a sportirányítás legfontosabb szegmenseit és tényezőit, a könnyebb átláthatóság kedvéért néhány dolgot ábrákban foglaltam össze, amelyek a mellékletekben és a törzsszövegben is megtalálhatóak. Az ide kapcsolódó második hipotézisem szerint a magyar sportirányításban a folyamatos átszervezésektől függetlenül végig érezhető a felülről jövő, direkt irányítás, melynek jellege az OTSH fennállása alatt sem változott. Feltételeztem, hogy az OTSH, mint intézmény sokkal több volt, mint egyszerű sportirányításért felelős szerv. Egy jól szervezett, gondosan felépített intézményről beszélhetünk, amely a magyar sport minden részterületéért felelős volt.

Harmadik szempontrendszerem alapja az volt, hogy korábban nem igazán elemezték az OTSH és az olimpiai mozgalom kapcsán a legfontosabb személyeket és döntéshozókat, akik elsődleges és másodlagos végrehajtó szerepükhöz hűen részt vettek a korszak sportirányításában. Feltételeztem, hogy a legtöbb sportvezető hűséges párttag volt, akik engedelmeskedtek a felsőbb államirányítási akaratnak. Én ezeket a személyeket is vizsgálni szerettem volna, életrajzi szinten is, kutatásaim során igyekeztem minél több anyagot összegyűjteni az alapos, valóság-hű képalkotáshoz. Ebben segítségemre voltak kvalitatív források, legfőképp a személyes interjúk. Az 1956 utáni magyar sportirányításban találunk olyanokat, akik sok átszervezést és modellváltást megéltek, de politikai megbízhatóságuk, vagy szakértelmük miatt mindvégig fontos, vezető szerepet töltöttek be, egészen nyugdíjazásukig. Ezek az emberek annak az államszocialista bürokráciának a nélkülözhetetlen alkotóelemei voltak, amely direkt irányítás alatt, felülről meghatározott, pártutasításos szisztéma alapján hozott fontos és kevésbé lényeges döntéseket. A kutatás elején meghatározott hipotézisem az volt, hogy a sportvezetők többsége egyszerű elsődleges végrehajtó volt, akik bár elkötelezettek voltak a magyar sport iránt, bizonyos kérdésekbe egyszerűen nem volt beleszólási lehetőségük a pártutasításos rendszer miatt. A vezető pozíciókban lévők többségét szerették a sportolók, mert a lehetőségeikhez mérten igyekeztek az ő érdeküket szem előtt tartva irányítani a sportéletet. Ugyanakkor a politikai hatalmuk ezeknek a sportvezetőknek nem volt elég ahhoz, hogy a legfontosabb döntésekben – mint például az olimpiai részvétel kérdésében- változást érjenek el. Harmadik hipotézisem ezzel kapcsolatban az, hogy a döntési mechanizmusok rendszere a sportvezetésen belül rendkívül szerteágazó és bonyolult dolog volt, amelyet az OTSH és a magyar sportvezetés csak nagy nehézségekkel tudott kezelni és felügyelni, valamint megfelelően koordinálni.

Negyedszer fontosnak tartottam, hogy a magyar sportdiplomácia szempontjából két legfontosabb eseményt kiemeljem a korszakon belül. Az 1980-as és 1984-es olimpiai játékok esetében feltételeztem, hogy a politika és a diplomácia erőteljesen beleavatkozott a sportirányításba mindkét szembenálló blokk esetében. A kis hidegháború egyik legnagyobb kulturális konfliktusáról beszélünk, érdemes megvizsgálni a hazai és nemzetközi folyamatokat, a magyar vonatkozások így illeszthetők be egy teljesebb képbe. Ezeket az eseményeket és döntéseket egy külön fejezetben mutattam be. A moszkvai játékok kapcsán feltételeztem, hogy a magyar és a szovjet sportvezetést nem zavarta a nyugati távolmaradás, mert így több érmet reméltek, és nagyon erőteljes toposz van arra nézve, hogy mindenképp utaznunk kellett az olimpiára, mert így több éremszerzési lehetőség nyílt. Természetesen volt ennek a sportdiplomáciai toposznak cáfolata is. Az 1984-es keleti távolmaradás kapcsán feltételeztem, hogy egy óriási csapást szenvedett az egész magyar sportélet, hiszen a döntés kizárólag politikai jellegű volt, a csatározásnak pedig a sportolók itták meg a levét, akárcsak 1980-ban. 1984-ben talán lazább volt Moszkva irányítása a brezsnyevi korszakhoz képest, de mégis miért hajtotta végre minden keleti ország olimpiai bizottsága annyira fegyelmezetten a szovjet döntést? Mik voltak az álláspontok a magyar sportvezetés és államapparátus oldalán? Az OTSH elnökségi üléseinek napirendjében 1979 és 1986 között folyamatosan jelen van-e a politikai kihívásokkal teli nyári olimpiai játékok kérdése? A szervezet ebben az időszakban is figyelmet fordított a tömegsport és sportpropaganda kérdéseire, a vizsgált iratanyag alapján ezek a kérdések éppúgy a sportirányítás intézményeinek fontos megoldandó feladatai voltak. Negyedik hipotézisem ezzel kapcsolatban az, hogy a magyar sporttisztviselőknek, az OTSH és a MOB részéről sem volt érdemi beleszólása a nemzetközi politikával, és a szovjet testvérpárt döntéseivel kapcsolatos folyamatokba. Ezek ugyanis a sportvezetés felett álló szinteken lettek koordinálva, és a politikailag igazán fajsúlyos döntések kapcsán az OTSH elnökségének csak elsődleges végrehajtói szerepe volt.

Végül fontosnak tartottam, hogy az MSZMP Központi és Politikai Bizottságának levéltári anyagát, személyeit megismerjem, és feltérképezzem az államszocialista rendszer kontrollálási eszközeit a sport területén. Az OTSH fennállása alatt továbbra is létezett az MSZMP KB mellett működő Testnevelési és Sportbizottság, valamint az OTSH elnöke mellé felállítottak egy Tanácsadó bizottságot is. A Központi Bizottság szoros felügyeletet gyakorolt a sportvezetés felett. A KB sokszor túl mereven ragaszkodott a politikai végrehajtási mechanizmusokhoz. A TB tagok között sok olyan személyt találunk, akik egyben a PB és KB, vagy KISZ-KB tagjai is voltak. A szervezet működése garancia volt a sportvezetés és a pártvezetés közötti hatékonyabb, közvetlenebb kommunikációra. Lehetővé vált a döntések

végrehajtásának közvetlen felügyelete, az OTSH vezetésének ellenőrzése. Habár a Testnevelési és Sportbizottság jelentős szervezetnek számított, nem tekinthető önálló intézménynek, hiszen működését a Központi Bizottság közvetlenül felügyelte. Végző hipotézisem arra vonatkozik, hogy a pártállam szoros kontrollja a pozitív hatások mellett egy idő után már a fejlődés akadálya volt, és a Központi Bizottság folyamatos ellenőrzése miatt a sportszakmai munka és az OTSH munkájának színvonala romlani kezdett. Úgy vélem, hogy az MSZMP KB mellett működő Testnevelési és Sportbizottság a pártállam elsődleges ellenőrző testületének tekinthető, amely kiemelt kérdésekben az OTSH és a sportvezetés felett állt, és felülbíráta annak döntéseit. Feltételeztem, hogy a politikai kontroll az állambiztonsági megfigyelésekben is érvényesült, ezzel kapcsolatban pár példát kiemeltem a dolgozatomban.

3. Az eredmények tézisszerű felsorolása

Az első feltételezésem az volt, hogy az OTSH legfontosabb feladatköröként az olimpiai élsport és a nemzetközi sportpolitikai kihívások folyamatosan jelen vannak az intézmény legfontosabb ügyei között. Feltételeztem, hogy a tömegsport, és a sportpropaganda kézben tartása attól függetlenül, hogy az OTSH és a MOB legfontosabb feladatköreinek egyikét képezték, kevésbé kapott hangsúlyt 1973 és 1986 között, az OTSH fennállása során. Ez a hipotézisem csak részben nyert igazolást. Habár az OTSH a versenysport területén a legnagyobb világeseményeken való sikeres szereplésért felelős volt, a két bojkottált olimpia esetében, mint döntéshozó intézmény, teljesen háttérbe szorult. A szervezet vezetése, és az összes főosztály azon dolgozott, hogy a magyar versenysport minél sikeresebb legyen, de a nemzetközi politikával és diplomáciával is összefüggésben lévő kérdésekben az OTSH nem kap számottevő szerepet. A pártvezetés és a KB felé a szervezetnek közvetlen tájékoztatási és beszámolási kötelezettsége volt a Testnevelési és Sportbizottság révén is, amely a Központi Bizottság mellett működött. A tömegsport, valamint az iskolai és lakossági tömegtestnevelés viszont végig fajsúlyosan van jelen az intézmény döntéshozatalában. Ezzel kapcsolatban a rövid és hosszútávú fejlesztési koncepciókban az OTSH és alosztályai nagyon fontos szerepet töltenek be.

A második hipotézisem szerint a magyar sportirányításban a folyamatos átszervezésektől függetlenül végig érezhető a felülről jövő, direkt irányítás, melynek jellege az OTSH fennállása alatt sem változott. Feltételeztem, hogy az OTSH, mint intézmény sokkal több, mint egyszerű sportirányításért felelős szerv. Úgy gondoltam, hogy szervezett, gondosan felépített intézményről beszélhetünk, amely a magyar sport minden részterületéért felelős volt. Ez a feltételezésem teljes bizonyítást nyert. Az Országos Testnevelési és Sporthivatal egy

viszonylag alacsony dolgozói létszámmal, de szerteágazó feladatkörrel működő szervezet volt, amely a versenysporttól a diákolimpiákon át a falusi szpartakiádokig a teljes magyarországi sportéletet felügyelte. A magyarországi sportinfrastruktúra fejlesztése szintén a hatáskörök között szerepelt, akárcsak a sportolók anyagi ösztönző rendszerének továbbfejlesztése. A központilag kiemelt sportegyesületek felett megkülönböztetett figyelemmel működött a pártállam kontrollja.

Harmadik hipotézisem az volt, hogy a döntési mechanizmusok rendszere a sportvezetésen belül rendkívül szerteágazó és bonyolult dolog, amelyet az OTSH és a magyar sportvezetés csak nagy nehézségek árán tudott kezelni és felügyelni. Erre a hipotézisemre a kutatások során cáfolat érkezett. Általánosságban véve megrajzolható egy jó folyamatára, amely a magyarországi döntéshozatalban sok területet és ügyet lefedett. Sok téma kapcsán az OTSH egységes gyakorlatot alkalmazott, valamint az intézmény Szervezeti és Működési Szabályzata világosan tisztázta a jogköröket és a felelősségvállalást. Ennek viszont az évek során nem került sor a továbbfejlesztésére, holott az OTSH feladatai folyamatosan bővültek, és a tennivalók egyre szerteágazóbbakká váltak. Szükség lett volna az OTSH alosztályainak szakkáderei fejlesztésére is. Erre viszont a folyamatosan jelentkező pénzhiány miatt nem volt lehetőség.

Negyedik hipotézisem szerint a magyar sporttisztviselőknek, az OTSH és a MOB részéről sem volt érdemi beleszólása a nemzetközi politikával, és a szovjet testvérpárt döntéseivel kapcsolatos folyamatokba. Ezek ugyanis a sportvezetés felett álló szinteken lettek koordinálva, és a politikailag igazán fajsúlyos döntések kapcsán az OTSH elnökségének csak elsődleges végrehajtói szerepe volt. Ez a feltételezésem mind az OTSH története és működése, mind az olimpiai játékok kapcsán bizonyítást nyert. Leginkább a két csonka olimpia, Moszkva és Los Angeles esetében látható, hogy egy felülről, a szovjet akarat által irányított döntési folyamat működött, ahol a nemzeti olimpiai bizottságoknak nem volt kibúvó az irányelvek alól. A szocialista tömb országai nem kaptak szabad kezet és nem folytathattak önálló sportpolitikát a nemzetközi színpadon. Követték a szovjetek által meghatározott elképzeléseket és a tagországok pártvezetése fegyelmezetten kontrollálta a sportvezetést a döntések végrehajtásában.

Végző hipotézisem arra vonatkozott, hogy a pártállam teljes kontrollja a pozitív hatások mellett egy idő után már a fejlődés akadálya volt, a Központi Bizottság túlzott felügyelete miatt a sportszakmai munka és az OTSH munkájának színvonala romlani kezdett. Feltételeztem, hogy az MSZMP KB mellett működő Testnevelési és Sportbizottság a pártállam elsődleges

ellenőrző testületének tekinthető, amely kiemelt kérdésekben az OTSH és a sportvezetés felett állt, és felülbírálta annak döntéseit. Ez a feltételezésem is bizonyítást nyert a kutatások és a dolgozat megírása során. Az államszocialista rendszerben kevés szakpolitikus dolgozott, nem volt ez másképp a sportirányításban sem. Főként az infrastrukturális fejlesztések, a kérvények sokszori negatív elbírálása, a támogatási rendszer helytelen működtetése és a sportolók anyagi ösztönző rendszerének nem megfelelő fejlesztése miatt a magyar sport a szocialista tömbön belül is veszített az imázsából. Az 1978-as paradigmaváltás átmenetileg jobb mederbe terelte az OTSH-n belüli folyamatokat, Buda István vezetésével más jellegű elnökség került sorra. Végül azonban a döntések zömét nem szakmai, hanem politikai alapon hozták. Ezek között sok hibás elképzelés található, amelyek lassították, egyes szakágakban pedig visszavetették a magyarországi verseny és tömegsport fejlődését.

Az 1980-as években az olimpiai mozgalom, beleértve a magyar sportot is, a nemzetközi hidegháborús politikai csatározások áldozatává esett. A sport talán soha nem fonódott annyira látványosan össze a politikával, mint ebben az évtizedben. A bojkottált olimpiák után a világ vezető nagyhatalmai is rájöttek arra, hogy konfliktusaikat és nézeteltéréseiket értelmetlen úgy megoldani, hogy abba a sportvilágot teljes mélységében bevonják. Mind az USA, mind a szovjetek nagy hibát követtek el. A legérdekesebb dolog az, hogy a téli olimpiák, amelyek mind a két évben ellentétes táborban kerültek megrendezésre, békében lezajlottak. Semmilyen elvet vagy következetességet nem lehet felfedezni a nagyhatalmak politikájában ebben a két esetben. Igazából a bojkott egyik esetben sem érte el célját. 1980, 1984, de még a szintén csonka 1988-as játékokon is egyedül a sportolók itták meg a levét a tömbök és országok közti összetűzéseknek. Az 1989-90-ben megfigyelhető világrendi átalakulás és a sorra történő rendszerváltások új lehetőségeket és kereteket teremtettek meg a nemzetközi sportvilág, így a magyar sportirányítás és sportdiplomácia számára is.

Nyilvántartási szám: DEENK/296/2021.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Debreczeni Márk
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10062948

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (1)

1. **Debreczeni, M.:** Hidegháború és a sport: a moszkvai és a Los Angeles-i olimpiák.
In: Sport, politika és történelem. Szerk.: Károlyi Elisabeth, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 32-38, 2014. ISBN: 9789632369525

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (6)

2. **Debreczeni, M.,** Hegedűs, Z.: 20. századi egyetemes történeti szöveggyűjtemény-interaktív tananyagok a középiskolai és egyetemi történelem oktatásban.
Hallg. Műhtanulm. 5, 23-36, 2021. ISSN: 2063-6024.
3. **Debreczeni, M.:** Az Országos Testnevelési és Sporthivatal szervezettörténete 1973-1978 között.
Tört. Tanulm. "Közlésre elfogadva", 1-31, 2021. ISSN: 1217-4602.
4. **Debreczeni, M.:** "Focializmus"; avagy a pártállam és a futball kapcsolata, szoros emberfogásos taktikával.
Új Nézőpont. 7 (2), 52-59, 2020. EISSN: 2064-7042.
5. **Debreczeni, M.:** Elhalasztott, elmaradt és csonka olimpiák története.
Tört. Tanulm. 27, 140-165, 2019. ISSN: 1217-4602.
6. **Debreczeni, M.:** Az olimpiai mozgalom átalakulása az 1984-es játékok fényében.
Klió. 27 (1), 70-75, 2018. ISSN: 1216-2965.
7. **Debreczeni, M.:** A hidegháborús konfliktusok új hadszíntere: az olimpiai játékok.
Klió. 21 (2), 56-62, 2017. ISSN: 1216-2965.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2021.05.13.

